

ชื่อผลงานวิจัย (ไทย)

รูปแบบและการจัดการศึกษาแก่ทายาทรุ่นที่สองของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

ชื่อผลงานวิจัย (อังกฤษ)

Education Models for the Second Generation Migrants from Myanmar

ชื่อนักวิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร.บุบผา อนันต์สุชาติกุล

ปีที่ผลงานวิจัยเสร็จ

2554

ประเภทของงานวิจัย

อื่นๆ

บทคัดย่อ

การอพยพมาสู่ประเทศไทยครั้งใหญ่ของชาวพม่าจากภัยความขัดแย้งทางการเมืองภายในตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 กอปรกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรมของประเทศไทยที่ต้องการแรงงานสูง ทำให้การอยู่ร่วมกันของคนไทยและผู้อพยพเป็นไปในลักษณะ 2 ชั่วความสัมพันธ์ มีการพึ่งพิงเอื้อประโยชน์ต่อกันในมิติเศรษฐกิจ แต่ในด้านสังคม-วัฒนธรรมเกิดช่องว่างในการอยู่ร่วมกัน การจัดการศึกษาภายใต้บริบทสังคมไทยปัจจุบันที่ผู้คนหลากหลายวัฒนธรรมมาอยู่ร่วมกัน ได้ทำบทบาทสำคัญในการลดช่องว่างดังกล่าวหรือไม่ อย่างไร การวิจัยนี้ได้ศึกษารูปแบบและการจัดการศึกษาสำหรับทายาทรุ่นที่สองของผู้อพยพจากประเทศพม่า ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษา ตลอดจนข้อเสนอแนะด้านนโยบายเพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพในการสร้างความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนและสงบสันติระหว่างผู้คนต่างวัฒนธรรมโดยตระหนักในความสำคัญของการธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

จากเอกสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้สอน ผู้ปกครอง นักเรียน และบุคลากรทางการศึกษาในพื้นที่ 5 จังหวัดที่ศึกษาวิจัย พบการจัดการศึกษาแก่ทายาทรุ่นที่สองของผู้อพยพจากประเทศพม่าที่สำคัญ 3 รูปแบบ 1) รูปแบบที่นำไปสู่การหลอมรวมปลูกฝังความเป็นไทยภายใต้แนวคิดเอกวัฒนธรรมเพื่อความมั่นคงของชาติ โดยใช้หลักสูตรและการสอนแบบเดียวกับเด็กไทย ไม่อ่อนไหวตอบสนองความต้องการเฉพาะของเด็กไร้สัญชาติ 2) รูปแบบที่ปลูกฝังความเป็นไทยแนวพหุวัฒนธรรมแม้เพียงบางส่วน หลักสูตรมีความยืดหยุ่น ให้ออกัสเรียนรู้อารมณ์แห่งวัฒนธรรมของตนเอง เปิดทางเลือกเพื่อการอยู่ในประเทศไทยหรือคืนสู่มาตุภูมิ 3) รูปแบบที่คำนึงถึงการคืนสู่มาตุภูมิหรือไปประเทศที่สาม ในรูปแบบแรก ทั้งหมดดำเนินการโดย

สถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐ สำหรับสองรูปแบบหลังส่วนใหญ่ดำเนินการโดยองค์กรเอกชนไม่หวังผลกำไรและโดยผู้อพยพที่มีศักยภาพ พบการดำเนินงานในโรงเรียนของรัฐบางส่วนแต่เป็นเพียงการเริ่มต้นและเป็นจำนวนน้อยมาก

การจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติโดยภาครัฐและนอกภาครัฐยังขาดคุณภาพและทิศทางที่เหมาะสมตอบสนองความต้องการและความด้อยโอกาสของเด็กไร้สัญชาติ ด้วยเหตุผล 2 ประการ 1) จากการที่รัฐไม่กำหนดนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับอนาคตสถานะของทายาทรุ่นที่สองของผู้อพยพ ทำให้ขาดรูปธรรมชัดเจนในระดับปฏิบัติงานและความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการ 2) ทักษะและความเข้าใจของบุคลากรที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับผู้ไม่มีสัญชาติไทย ต่อนิยาม “คนไทย” และการปลูกฝัง “ความเป็นไทย” ที่ผูกติดกับแนวคิดวัฒนธรรมเชิงเดี่ยว หรือ “เอกราชวัฒนธรรม” ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคม นำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน การแบ่งแยกกีดกันต่อบุคคลที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา เพศสถานะ ความสามารถ รวมทั้งถิ่นที่อยู่อาศัย

📄 คำสำคัญ

รูปแบบและการจัดการศึกษาแก่ทายาทรุ่นที่สองของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

📄 ความเป็นมา/หลักการและเหตุผล

จากการที่ประเทศพม่ามีการละเมิดสิทธิมนุษยชนมาโดยตลอด ส่งผลให้ประชาชนพม่ายังคงหลั่งไหลเข้ามาลี้ภัยในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน และบนหลักมนุษยธรรมทำให้ประเทศไทยไม่สามารถจัดการกับปัญหานี้ โดยผลักดันส่งกลับบุคคลเหล่านี้คืนยังประเทศพม่าได้ ดังนั้นรัฐบาลจึงวางมาตรการการแก้ปัญหาบนพื้นฐานสำคัญด้านความมั่นคงภายในประเทศ และความต้องการแรงงานไร้ฝีมือทดแทนแรงงานไทยที่ขาดแคลนในภาคการผลิตบางส่วน โดยในปี 2535 รัฐบาลไทยเริ่มอนุญาตให้มีการจ้างแรงงานข้ามชาติจากพม่าในพื้นที่จังหวัดชายแดนไทย-พม่า 9 จังหวัด เชียงราย เชียงใหม่ กาญจนบุรี ตาก ระนอง ประจวบคีรีขันธ์ แม่ฮ่องสอน ราชบุรี และต่อมาได้ขยายไปสู่การอนุญาตผู้อพยพชาวลาวยและกัมพูชาด้วย

เมื่อแรงงานผู้อพยพเหล่านี้ มิได้ถูกส่งกลับคืนประเทศมาตุภูมิตามนโยบายของรัฐบาล และการอพยพเข้ามาก็มีได้มาคนเดียว หากยังนำครอบครัวมาด้วย จากข้อมูลการจดทะเบียนแรงงาน ในปี 2547 ที่เปิดโอกาสให้ผู้ติดตามแรงงานมาขึ้นทะเบียนด้วยนั้น พบว่ามีเด็กต่างด้าวนอกวัยแรงงานที่มีอายุไม่เกิน 15 ปี มาจดทะเบียนเป็นจำนวนกว่า 9 หมื่นคน คิดเป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 9.1 ของจำนวนผู้มาจดทะเบียนวัยแรงงาน (15-60 ปี) ในจำนวนเด็กที่มาจดทะเบียนนี้ ร้อยละ 60 เป็นเด็กหญิง ในจำนวนเด็กทั้งหมดมาจากประเทศพม่ามากที่สุดคือร้อยละ 82.8 รองลงมาคือมาจากประเทศลาว ร้อยละ 8.8 และประเทศกัมพูชา ร้อยละ 8.4 ตามลำดับ จากการจดทะเบียน พบว่ามีเด็กต่างชาติอยู่ในทุกพื้นที่ของประเทศไทย โดยเฉพาะมีเป็นจำนวนมากในจังหวัดชายแดน และจังหวัดที่มีแรงงานต่างชาติอยู่เป็นหนาแน่น จังหวัดที่มีเด็กต่างชาติมาจดทะเบียนมากที่สุดคือ จังหวัดเชียงใหม่ รองลงมาคือ จังหวัดตาก และจังหวัดระนอง (กรมแรงงาน 2549) และจากการไม่มาจดทะเบียนของแรงงานต่างด้าวและครอบครัวจำนวนมาก จึงคาดว่าจำนวนเด็กต่างชาติที่มีอยู่จริงในประเทศไทยจะสูงกว่าจำนวนที่ปรากฏอยู่ในทะเบียนเป็นอันมาก

จากรายงานสถานการณ์เด็กต่างชาติ พบว่ามีจำนวนไม่น้อยที่ต้องทำงานในสภาพที่เลวร้าย เช่น ขอทาน เร่ร่อน ธุรกิจทางเพศ ซึ่งพบมากทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดใหญ่ๆ ในภูมิภาค (http://www.moe.go.th/data_stat/student_For45.htm) เด็กอพยพเหล่านี้มีทั้งที่มาจากประเทศเพื่อนบ้าน เด็กจำนวนไม่น้อยเกิดในประเทศไทย ซึ่งจากการจับกุมคนต่างชาตินวมทั้งคนเร่ร่อน ขอทาน จะพบเด็กต่างชาติรวมอยู่ด้วยเสมอ (ฝ่ายอำนวยการ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ 2544) และเด็กที่ตกอยู่ในภาวะยากลำบากนี้ยังพบได้จนถึงปัจจุบัน (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก 2548)

ดังนั้นความจริงหนึ่งที่คนไทยต้องรับรู้คือ มีทายาทของบุคคลเหล่านี้เป็นจำนวนไม่น้อย ที่พักอาศัยรวมถึงมีผู้ที่ได้เกิดและเติบโตบนผืนแผ่นดินไทยและหลายส่วนต้องอยู่ในสภาพที่ต้องการความช่วยเหลือ

จากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลไทยภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ได้เปิดโอกาสให้เด็กเหล่านี้มีโอกาสศึกษาหาความรู้จากโรงเรียนไทย โดยในวันที่ 5 กรกฎาคม 2548 คณะรัฐมนตรีได้มีมติกำหนดแนวทางการดำเนินงานของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้เด็กทุกคนในประเทศไทยได้เข้าศึกษาในสถานศึกษาของไทย แม้จะไม่มีหลักฐานประจำตัวใดๆ (ยกเว้นเด็กในศูนย์พักพิง ให้เรียนได้ในศูนย์ฯ) ซึ่งนับว่าเป็นนโยบายที่เปิดโอกาสด้านการศึกษาให้กับเด็กทุกคน ทำให้เด็กที่อยู่ในสภาวะด้อยโอกาสทั้งหลายรวมถึงทายาทแรงงานข้ามชาติพม่า มีโอกาสได้เรียนรู้และซึมซับความเป็นไทย จึงเป็นความจริงที่คนไทยมีอาจปฏิเสธได้ว่า ในอนาคตบุคคลเหล่านี้ก็จะกลายเป็นพลเมืองไทยนั่นเอง

ในช่วงเวลาของการเติบโตและใช้ชีวิตในประเทศไทยของทายาทรุ่นที่สองของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าเหล่านี้ เด็กเหล่านี้มีความเสี่ยงเป็นอันมากต่อการเผชิญและก่อปัญหาแก่สังคมในระยะยาว หากได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตไม่ดีพอ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาว่า เมื่อรัฐบาลไทยได้ใช้การศึกษาเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการแก้ปัญหาด้านความมั่นคงภายใน การดำเนินยุทธศาสตร์ดังกล่าว มีกระบวนการในการจัดการศึกษาที่เหมาะสมเพื่อทำให้ทายาทเหล่านี้ได้เรียนรู้หรือถูกเตรียมให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีวิถีชีวิตที่ดีในผืนแผ่นดินใหม่ สามารถอยู่ร่วมกับผู้คนต่างวัฒนธรรมได้นั้นเป็นอย่างไร และค้นหาว่ามีสิ่งใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคทำให้การดำเนินงานของรัฐไม่บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยเฉพาะในด้านของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งการศึกษาวิจัยในประเด็นดังกล่าวนี้จะนำไปสู่การเพิ่มพูนองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาผู้อพยพภายใต้ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษา ซึ่งจะเป็แนวทางให้รัฐบาลไทยซึ่งยังมีประสบการณ์น้อยในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงของประเทศสู่ความเป็นพหุสังคมนั้น สามารถกำหนดนโยบายและวิธีการให้ความช่วยเหลือแก่ทายาทของผู้ย้ายถิ่นฐานข้ามชาติเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การอยู่ร่วมกันของผู้คนต่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมบนผืนแผ่นดินไทยมีความสงบสันติมากขึ้นในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษารูปแบบและการจัดการศึกษาในระดับต่างๆ ทั้งในโรงเรียนของรัฐ ทั้งถิ่น และเอกชน ที่ตอบสนองการพัฒนาความพร้อมของเด็กและเยาวชนที่เป็นทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า
2. ศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการจัดการศึกษา ในด้านต่อไปนี้
  - 2.1 ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และ การให้บริการทางการศึกษาของผู้ให้บริการการศึกษาตาม พ.ร.บ.การศึกษาและการส่งเสริมการศึกษาตามสิทธิเด็ก
  - 2.2 เงื่อนไขและข้อจำกัดในการดำเนินการจัดการศึกษา
3. เพื่อพัฒนาและนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการศึกษาที่เหมาะสมกับทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ครอบคลุมพื้นที่ 6 จังหวัดที่มีผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าอยู่ในแรงงานภาคต่างๆ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ (อำเภอแม่เมาะ และอำเภอเชียงดาว -แรงงานภาคการเกษตร) จังหวัดแม่ฮ่องสอน (อำเภอป่าสัก และปางมะผ้า -แรงงานภาคการเกษตร -ไทใหญ่-ปะโอ) จังหวัดเชียงราย (อำเภอแม่สาย-แรงงานก่อสร้าง) จังหวัดตาก (อำเภอแม่สอด-แรงงานในโรงงาน-กระเหรี่ยง) จังหวัดสมุทรสาคร (แรงงานโรงงานอาหารทะเล) จังหวัดระนอง (แรงงานประมง)

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ประกอบด้วย 1) ทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าจำนวน 60 คน 2) ผู้ปกครองของทายาทรุ่นที่ 2 จำนวน 60 คน 3) ผู้บริหารสถานศึกษา และครูในโรงเรียนในพื้นที่จำนวน 36 คน 4) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อาทิ นักวิชาการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ศึกษาพิเศษฯ ตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน จำนวน 30 คน เลือกกลุ่มเป้าหมายผู้ที่มีประสบการณ์และความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษามากที่สุด ด้วยวิธีสโนว์บอล เชื่อมโยงบุคคล (snowball)

วิธีการวิจัย

การเข้าถึงข้อมูลใช้เทคนิคและวิธีการหลากหลาย จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาในพื้นที่ อาทิ การสอบถาม สัมภาษณ์ แบบไม่เป็นทางการ สนทนากลุ่ม สังเกตแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อให้มิติของความรู้ความเข้าใจมีความครอบคลุม เชื่อมโยงเป็นองค์รวม และเป็นกระบวนการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลในขณะเดียวกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลและความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า จากเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่เป้าหมายจากหน่วยงานในพื้นที่
2. ศึกษานโยบาย หลักสูตรสถานศึกษา และรวบรวมข้อมูลจำนวนนักเรียนทாயาท์รุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า จากฐานข้อมูลของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่อยู่ในพื้นที่ และตรวจสอบความถูกต้องเป็นปัจจุบันของข้อมูลจากรายงานของโรงเรียน
3. สัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา และครูในโรงเรียนเกี่ยวกับการนำนโยบายการจัดการศึกษาตามพ.ร.บ.การศึกษาและการส่งเสริมการศึกษาตามสิทธิเด็กไปปฏิบัติ รูปแบบการจัดการศึกษา รวมถึงการจัดการศึกษาและปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น
4. สังเกตกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน เพื่อศึกษาคุณภาพและความเหมาะสมในการพัฒนานักเรียนทாயาท์รุ่นที่ 2 ของแรงงานข้ามชาติจากพม่า
5. จัดกลุ่มสนทนาเพื่อรวบรวมทัศนะต่อการให้บริการทางการศึกษาแก่ทாயาท์รุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า ตลอดจนความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิเด็กโดยผู้เข้าร่วมสนทนาประกอบด้วยนักวิชาการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ศึกษาพิเศษฯ ตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้าน และตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน
6. จัดกลุ่มสนทนาผู้ปกครองนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย เพื่อรวบรวมความคิดเห็นและทัศนะต่อการศึกษาของบุตร โดยอาศัยล่ามในพื้นที่ช่วยในการสื่อสาร
7. สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการทாயาท์รุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในมิติความคิดเห็นและทัศนคติที่มีต่อการรับบริการและคุณภาพของบริการทางการศึกษาที่ได้รับ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบการจัดการศึกษาแก่ทாயาท์รุ่นที่สองของผู้อพยพจากประเทศพม่าที่น่าสนใจ 3 รูปแบบ 1) “การศึกษาในกระแสหลัก” เป็นรูปแบบที่นำไปสู่การหลอมรวมปลูกฝังความเป็นไทยภายใต้แนวคิดเอกวัฒนธรรมเพื่อความมั่นคงของชาติ โดยใช้หลักสูตรและการสอนแบบเดียวกับเด็กไทย เน้นการสอนและสื่อสารภาษาไทยและปลูกฝังวัฒนธรรมไทยเป็นหลัก ไม่อ่อนไหวตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของเด็กไร้สัญชาติ พบดำเนินการในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาของรัฐเกือบทั้งหมดในทุกพื้นที่การศึกษา 2) รูปแบบที่ปลูกฝังความเป็นไทยในแนวพหุวัฒนธรรมแม้จะไม่สมบูรณ์ โดยหลักสูตรมีความยืดหยุ่น ให้โอกาสนักเรียนได้เรียนรู้รากเหง้าวัฒนธรรมและภาษาของตนเอง ให้ทางเลือกเพื่อการอยู่ในประเทศไทยหรือกลับคืนมาตุภูมิ รูปแบบนี้พบในโรงเรียนรัฐบางแห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านท่าอาน อำเภอมะนัง จังหวัดตากซึ่งมีหลักสูตร 3 ภาษา ตลอดจนโครงการ School within School ที่เปิดรับนักเรียนไร้สัญชาติจากศูนย์การเรียนมาเรียนร่วม และโรงเรียนวัดศิริมงคล จังหวัดสมุทรสาคร มีการใช้หลักสูตรทวิภาษา (เรียนภาษาแม่และภาษาไทย) ผู้สอนเป็นครูที่เป็นคนไทย คนมอญ และคนพม่าซึ่งจะเรียกโรงเรียนในลักษณะนี้ว่า “โรงเรียนรัฐขยายทางเลือก” และ 3) เป็นรูปแบบที่คำนึงถึงการกลับคืนมาตุภูมิหรือไปประเทศที่สาม ซึ่งจัดอยู่ในประเภท “โรงเรียนทางเลือก” ในรูปแบบหลังนี้ ดำเนินการในลักษณะที่เรียกกันในพื้นที่ว่า ศูนย์การเรียน (Learning Center) โดยองค์กรเอกชนไม่หวังผลกำไร มูลนิธิหรือโดยผู้อพยพที่มีศักยภาพ พบส่วนมากในพื้นที่ชายแดนที่ติดต่อกับประเทศพม่าซึ่งมีผู้อพยพมาเป็นจำนวนมาก ได้แก่ ศูนย์การเรียนในจังหวัดตาก สมุทรสาคร ระนอง ใช้หลักสูตรของพม่า และใช้ภาษาพม่าในการเรียนการสอน มีการสอนภาษาไทยเพื่อให้สามารถสื่อสารกับคนไทยได้ สำหรับศูนย์การเรียนขนาดใหญ่ที่มีความพร้อมในคุณสมบัติของผู้สอน จะมีการใช้หลักสูตรภาษาอังกฤษ และใช้

ภาษาอังกฤษในการสอน สอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย นักเรียนสามารถไปศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในต่างประเทศได้ และในระยะหลังได้เพิ่มทางเลือกให้กับนักเรียนโดยเพิ่มการสอนภาษาไทยเพื่อการปรับตัวและทำงานในประเทศไทย ศูนย์การเรียนรู้ลักษณะนี้พบในอำเภอแม่สอด จังหวัดตากเท่านั้น

การจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติโดยภาครัฐและนอกภาครัฐส่วนใหญ่ยังขาดคุณภาพและทิศทางที่เหมาะสมตอบสนองความต้องการและความด้อยโอกาสของเด็กไร้สัญชาติ แม้ว่ารัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการจะมีนโยบายและมาตรการเพื่อประกันสิทธิและโอกาสการเข้าถึงการศึกษาของบุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎร แต่การนำนโยบายไปปฏิบัติยังขาดการดำเนินงานที่เป็นระบบและรูปธรรมชัดเจน เห็นได้จากไม่มีกิจกรรมการพัฒนาผู้สอนให้มีความรู้ ความตระหนัก หรือแนวทางการจัดการเรียนการสอนที่คำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม ตลอดจนให้อ่อนไหวต่อความด้อยโอกาสของกลุ่มชาติพันธุ์ เรียนรู้การกระทำที่ไม่เป็นการแบ่งแยกกีดกันหรือมีอคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์

ในการปฏิบัติงานพบว่า บุคลากรในโรงเรียนและองค์กรในชุมชนที่เกี่ยวข้อง ปฏิบัติงานบนความไม่ชัดเจนของเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนที่เป็นเด็กไร้สัญชาติ อาทิ เป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตและทำงานในประเทศไทย หรือไปประเทศที่สาม หรือการกลับสู่มาตุภูมิ จึงไม่ปรากฏการปฏิบัติการในระดับการจัดทำหลักสูตร ที่รวมถึงตำรา แบบเรียน เนื้อหาสาระที่จะเรียนรู้ รวมทั้งการออกแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนของรัฐที่ใช้หลักสูตรกระแสหลักที่ใช้กับเด็กไทยเป็นมาตรฐานทั่วประเทศ โดยไม่มีการปรับให้สอดคล้องตอบสนองความต้องการเฉพาะและข้อจำกัดของเด็กไร้สัญชาติ ปัญหาพื้นฐานของเด็กไร้สัญชาติจึงไม่ได้รับการตอบสนอง ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ เช่น เด็กไร้สัญชาติส่วนใหญ่มีอายุเกินเกณฑ์แล้วเมื่อเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนของรัฐ มีปัญหาในการสื่อสารเนื่องจากไม่รู้ภาษาไทย และมีวัฒนธรรมที่แตกต่าง เมื่อทางโรงเรียนใช้ความสามารถทางภาษาไทยในการจัดเด็กฯ เข้าชั้นเรียน จึงทำให้เกิดปัญหาการจัดการเรียนการสอน การจัดการชั้นเรียนและการปรับตัวของผู้เรียนเนื่องจากมีอายุแตกต่างกันมาก

บุคลากรทั้งในโรงเรียนและชุมชนส่วนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการศึกษาที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันของคนต่างวัฒนธรรม ขาดความตระหนักในสิทธิทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติโดยเฉพาะในมิติการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นและการเรียนรู้เพื่อดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ รวมทั้งยังมีทัศนคติทางลบและมีอคติต่อเด็กไร้สัญชาติ ทัศนคติดังกล่าวมาจากการยึดโยงความหมายของ “ความเป็นไทย” ภายใต้นโยบายวัฒนธรรมเชิงเดี่ยว หรือ “เอกวัฒนธรรม” ทั้งๆ ที่ความเป็นจริงสังคมไทยในปัจจุบันมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม การจัดการศึกษาภายใต้ทัศนคติและความเข้าใจดังกล่าวนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน การแบ่งแยกกีดกันต่อบุคคลที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา เพศสภาพ ความสามารถ รวมทั้งถิ่นที่อยู่อาศัย เป็นอาทิ

การจัดการศึกษาในศูนย์การเรียนรู้ซึ่งดำเนินการโดยองค์กรนอกภาครัฐไม่ได้รับการยอมรับและรับรองจากภาครัฐ ทำให้ต่างคนต่างดำเนินการ ไม่สามารถควบคุมคุณภาพได้ทั้งในด้านหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน ตลอดจนคุณสมบัติของผู้สอน ไม่สามารถออกใบรับรองวุฒิทางการศึกษาแก่นักเรียนได้เป็นต้น

ข้อเสนอแนะที่สำคัญจากผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ตลอดจนนักเรียนและผู้ปกครองในด้านต่างๆ มีดังนี้

1. รัฐต้องมีนโยบายที่ชัดเจนต่ออนาคตสถานะของทายาทของรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นว่าจะมีเงื่อนไขให้สัญชาติไทย หรืออนุญาตให้ทำงานในประเทศ หรือไปประเทศที่ 3 ทั้งนี้เนื่องจากทายาทรุ่นที่ 2 เหล่านี้ มีคุณสมบัติที่แตกต่างจากรุ่นพ่อแม่ คือได้รับการศึกษาภาคบังคับภายใต้ พ.ร.บ.การศึกษาไทย ได้เรียนรู้การปรับตัวเข้ากับคนไทยและการใช้ชีวิตในประเทศไทยมาโดยตลอด

การมีนโยบายที่ชัดเจนจะส่งผลต่อรูปธรรมของการกำหนดแนวทางการปฏิบัติสำหรับหน่วยงานที่รับนโยบายไปปฏิบัติ

2. นโยบายการศึกษาในทศวรรษต่อไป ต้องเป็นการศึกษาพหุวัฒนธรรม ในความหมายของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของผู้คนหลากหลายวัฒนธรรม เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ต้องแก้ข้อคิดที่มีอยู่เดิมที่นำมาซึ่งการแบ่งแยกกีดกัน และต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาความเข้าใจเพื่อนมนุษย์ที่มีความแตกต่างกัน

การจัดการศึกษาตามแนวความคิดนี้ เท่ากับเป็นการสร้างสำนึก “ความเป็นไทย” ที่มีความหมายแตกต่างจากเดิมที่มองความเป็นไทยว่าต้องมีความเป็นหนึ่งเดียวในทุกๆ ด้าน หรือเป็นวัฒนธรรมเดียวที่เรียกว่า “เอกวัฒนธรรม” (Mono-culture) มา

เป็นความเป็นไทยที่ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายวัฒนธรรม เรียกว่าสังคม “พหุวัฒนธรรม” ที่ความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม หรือแม้แต่ว่าต่างในความคิดทางการเมืองไม่เป็นอุปสรรคกีดกันสำนึกความเป็นไทย

3. กำหนดกรอบการนำนโยบายการศึกษาพหุวัฒนธรรมสู่การปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน ขึ้นเตรียมความพร้อม ขั้นปฏิบัติ และขึ้นติดตามประเมินผล โดยเฉพาะให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อม 5 ด้าน ก่อนการนำนโยบายไปปฏิบัติ ดังนี้

3.1) พัฒนาศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานหรือครูในการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม โดยสร้างความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักของผู้ปฏิบัติงานแต่ละระดับถึงนโยบาย สิทธิมนุษยชน สิทธิเด็ก สิทธิกลุ่มชาติพันธุ์ แนวคิดการศึกษาเพื่อการพัฒนาตลอดจนการศึกษาพหุวัฒนธรรม การจัดการศึกษาผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นต้น

3.2) สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้ปฏิบัติฝ่ายต่างๆ เพื่อการขับเคลื่อนนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ

3.3) ปรับปรุงระเบียบการศึกษาเขตพื้นที่ที่ยืดหยุ่นรองรับการเคลื่อนย้ายตามพ่อแม่ของเด็ก เพื่อเพิ่มโอกาสการเข้าถึงการศึกษา

3.4) ปรับปรุงหลักสูตรที่เน้นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างคนหลากหลายวัฒนธรรมบนเป้าหมายความเท่าเทียม และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการพัฒนาหลักสูตร

4. การจัดการเรียนการสอน รวมถึงตำรา แบบเรียน สื่อการเรียนการสอน การจัดบรรยากาศการเรียนการสอน อยู่บนหลักการของการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้คนที่ต่างวัฒนธรรม ไม่แบ่งแยกกีดกัน ครอบคลุมถึง - จัดการเรียนร่วมระหว่างเด็กไทย เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ และเด็กไร้สัญชาติ - เนื้อหาสาระเปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้ทั้งเรื่องราวของตนเองและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น - เน้นการพัฒนาทักษะการวิเคราะห์และการคิดเชิงวิพากษ์ เป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาทักษะการตัดสินใจของผู้เรียนถึงสิ่งถูกสิ่งผิด คำนึงถึงปัจจุบันและอนาคตมากกว่าความขัดแย้งในอดีต

5. การศึกษาตามแนวชายแดน ควรมีลักษณะของการเตรียมความพร้อมด้านภาษาและทักษะชีวิตให้แก่เด็กในช่วงต้น เพื่อให้สามารถปรับตัวเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้คนที่ต่างวัฒนธรรม และการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น

6. รัฐพึงกำหนดมาตรการให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาคุณภาพศูนย์การเรียน ในการจัดการศึกษาเพื่อให้มีคุณภาพได้มาตรฐาน รวมทั้งกำหนดมาตรการให้การรับรองสถานภาพของศูนย์การเรียน

7. ส่งเสริมศักยภาพบุคลากรทางการศึกษา (ครูและผู้บริหาร) ได้ศึกษาวิจัยเพื่อทบทวนตรวจสอบหลักสูตร ตำราเรียน สื่อการสอน และการสอนของตนเองว่า ผังด้วยอคติ หรือได้รับอิทธิพลของการปลูกฝังวัฒนธรรมเชิงเดียวหรือไม่

📄 อภิปรายผล

การจัดศึกษาของรัฐไทยเพื่อพัฒนาคุณภาพของเด็กและเยาวชนในปัจจุบัน สะท้อนการตอบสนองนโยบายของประเทศในด้านการสร้างความมั่นคงของชาติ ในความหมาย “ชาติ” ที่ประกอบด้วยกลุ่มคนที่มี อัตลักษณ์เดียว ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบันที่ประกอบด้วยผู้คนที่มาจากหลากหลายทางวัฒนธรรม และตอบสนองนโยบายการพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการพัฒนาอาชีพ แรงงาน ขณะที่การจัดการศึกษายังไม่บรรลุความสำเร็จในการพัฒนาความมั่นคงทางด้านสังคม วัฒนธรรม ที่นำไปสู่การสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้คนที่ต่างวัฒนธรรม ไม่แบ่งแยกกีดกัน เคารพในสิทธิและตระหนักในคุณค่าของการดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของผู้คนในสังคมว่าความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสังคมที่เอื้ออาทร นำไปสู่ความมั่นคงทางสังคมอันเป็นฐานของการก้าวสู่ประชาคมอาเซียนของประเทศ

การวิจัยนี้นำมาสู่คำถามต่อรัฐบาลและหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้ย้อนกลับมาทบทวนวิถีคิดเรื่องความหมายและการสร้างความมั่นคงของชาติทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม วัฒนธรรม ภายใต้สังคมไทยที่ปรับเปลี่ยนไปสู่สังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมทั้งภายในประเทศและการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมอาเซียน และประการสำคัญการนำกระบวนการที่คนใหม่เข้าไปสู่การปฏิบัติผ่านกระบวนการจัดการศึกษาที่นำไปสู่การสร้างความเข้าใจอันดีและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขท่ามกลางความแตกต่างทางวัฒนธรรม

☞ ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

ผลงานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้สนับสนุนการดำเนินงานตามนโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาลในมิติ การสร้างและกระจายโอกาสทางการศึกษา ที่นำไปสู่ความเสมอภาคและความเป็นธรรมทางการศึกษาให้เกิดขึ้นกับประชากรทุกกลุ่ม โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส จากความเป็นผู้อพยพไร้สัญชาติ และเป็นชนกลุ่มน้อย

รูปธรรมของการนำผลงานวิจัยนี้ไปใช้ โดยสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนานโยบายทางทางการศึกษา เพื่อรองรับการเข้าสู่การเป็นภาคีประชาคมอาเซียน ตลอดจนเป็นแนวทางในการปรับหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนในทุกระดับเพื่อให้มีความอ่อนไหว (sensitive) ตอบสนองต่อความแตกต่างและความต้องการของนักเรียนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันของผู้คนต่างวัฒนธรรม

☞ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สามารถนำข้อค้นพบจากการวิจัยนี้ เป็นฐานในการพัฒนาคุณภาพของหลักสูตรและกระบวนการจัดการเรียนรู้ในทุกสถาบัน การผลิตครู เพื่อให้ผลผลิตที่จะไปเป็นครู/ผู้สอน มีคุณสมบัติที่เหมาะสมคือ มีความเข้าใจและมีทัศนคติที่ดีต่อผู้คนต่างเชื้อชาติและวัฒนธรรม ตระหนักในสิทธิเด็ก และมีศักยภาพในการพัฒนาผู้เรียนทุกกลุ่ม รวมทั้งชนกลุ่มน้อยไร้สัญชาติ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้ และนับเป็นการปูพื้นฐานการจัดการศึกษาเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนโดยเฉพาะเสาหลักที่ 3 ความร่วมมือในด้านสังคมและวัฒนธรรม ที่เน้นการส่งเสริม และรักษาเอกลักษณ์ ประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของแต่ละประเทศ ตลอดจนส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนในแต่ละประเทศสมาชิก